

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2020/2

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

A szerkesztőbizottság tagjai
Bozsoki Petra
Laczkó András
Milbacher Róbert
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borító
Simor Kamilla

A Lavater-szövegek kontrollfordítója
V. Horváth Károly

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Felelős kiadó
a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti
és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője
(7624 Pécs, Ifjúság u. 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

Fiziognómia és irodalom a XVIII–XIX. században

Szerkesztette
Tóth Orsolya

TARTALOM

TÓTH ORSOLYA	
Előszó	7

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

CSOBÓ PÉTER GYÖRGY	
Fiziognómia és antifiziognómia	
Lichtenberg és a „fragmentum-vita”	13
BÓDI KATALIN	
A portrékészítés módszerei Kazinczy életművében.....	61
KUCSERKA ZSÓFIA	
Kire ütött ez a gyerek?	
A szülő–gyerek hasonlóság a genetika kora előtti regényekben	79
ZÁKÁNY TÓTH PÉTER	
A képzelő-erő betegségei	
Kölcsey Ferenc: <i>A' karpáti kincstár</i>	93
VÖÖ GABRIELLA	
Ha a leviatán a textus	
A <i>Moby Dick</i> és az amerikai testtudományok	109

FILLÉRTÁR

JOHANN CASPAR LAVATER	
Fiziognómiai töredékek az emberismeret és az emberszeretet	
előmozdítására I. (<i>Pálfy Eszter fordítása</i>).....	129
JOHANN CASPAR LAVATER	
Fiziognómiai töredékek az emberismeret és az emberszeretet	
előmozdítására II. (<i>Pálfy Eszter és Szolnoki Anna fordítása</i>)	151
GEORG CHRISTOPH LICHTENBERG	
Töredék a farkakról (<i>Csobó Péter György fordítása</i>)	161

KRITIKAI LAPOK

TÖRÖK ZSUZSA	
Az irodalom és irodalomtörténet-írás mibenlétéről	
(Szilágyi Márton, <i>Omniárium: Irodalomtörténeti tanulmányok</i> , Bp., Ráció, 2020.)	169

Johann Caspar Lavater

Fiziognómiai töredékek az emberismeret és az emberszeretet előmozdítására II.¹

(részletek)

1. kötet

Tizenegyedik töredék A fiziognomika nehézségeiről

Alighanem ennek a töredéknek kellene a legterjedelmesebbnek lennie az egész munkámban, mégis ez lesz az egyik legrövidebb. Egy teljes kötet, még a legvastagabb sem lenne elegendő ahhoz, hogy feltárja az olvasó előtt mindazt a számtalan nehézséget, amely a fiziognomikát körülveszi.

Mindazok az ellenvetések, amelyeket az emberek a fiziognomikával szemben megfogalmaznak (és biztosan nem is fogalmazzák meg az összeset, amit meg lehetne), még ha van is némi alapjuk (bár mennyi közülük a ténylegesen megalapozott?), legalábbis egyvalamire alkalmasak: bizonyítják azt az általános megérzést, hogy a fiziognomikát, a természetnek ezt a fajta megismerési és vizsgálati módját számtalan nehézség övezi.

Nem hiszem, hogy a fiziognómia összes ellenlábasa együttvéve fel tudna halmozni annyi nehézséget, amennyivel egy filozófiai fiziognómus munkája során szinte rögtön szembesül. Számtalanszor döböntem már meg azon, milyen sokféle alakban és milyen tömegesen jelentkeznek, majdnem vissza is riasztottak már minden további kutatástól. Ám mindazok a bizonyos, szilárd, megbízható ismeretek, amelyeket korábban gyűjtöttem, és amelyeket számtalan tapasztalat igazolt, viszont egyetlen tapasztalat sem érvénytelenített, bátorságot öntöttek belém és megerősítettek. Így hát újra eltökéltem, hogy keresztülverekszem magam az aka-

1 A fordítás az alábbi kiadások alapján készült: Johann Caspar LAVATER, *Physiognomische Fragmente, zur Beförderung der Menschenkenntniß und Menschenliebe*, Erster Versuch (Band 1), Leipzig und Winterthur, Bey Weidmanns Erben und Reich, und Heinrich Steiner und Compagnie, 1775 (http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/lavater_fragmente01_1775), illetve Vierter Versuch (Band 4), Leipzig und Winterthur, Bey Weidmanns Erben und Reich, und Heinrich Steiner und Compagnie, 1778 (http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/lavater_fragmente04_1778).

A fordítói jegyzetek elkészítésében V. Horváth Károly működött közre.

dályok egy részén, illetve ahol ez nem sikerül, ott nyugodtam félreteszem őket addig, amíg nem látok világosabban, vagy amíg nem lesznek meg az eszközeim arra, hogy kibékítsek egymással néhány látszólagos ellentmondást.

Egyébként is sajátosan áll ez a dolog a nehézségekkel. Vannak emberek, akiknek különös adottsága van arra, hogy még a legközönségesebb és legjelentéktelenebb dolgokban is se szeri, se száma találjanak, támasszanak vagy koholjanak nehézségeket. Rengeteg embert tudnék felsorolni, akik ezt az adottságot egészen kiemelkedő mértékben birtokolják. Mindannyian nagyon is figyelemre méltó, háttározott jellemmel rendelkeznek. Egyébiránt egészen kiváló emberek! A társaság sava-borsát adják – de nem az eledelét! Csodálom a képességeiket, ám ha valaha is előfordulhatna, hogy ezek az emberek a barátságomat kérjék, megtagadnám tőlük.

De bocsánat e kis elkalandozásért. Visszatérek a fiziognomikát környező nehézségekhez. Ezek megszámlálhatatlanok ugyan, mondandómat mégis rövidre foghatom, mert nem itt kívánom elővezetni a fiziognomikával szemben megfogalmazott ellentéteket. A legfontosabbak úgyis sorra megtalálják majd a helyüket ebben a munkában, és válaszolni is fogok rájuk. Rövid lehetek, mert művemnek aligha lesz olyan töredéke, amelyben a szerzőnek és az olvasónak ne lenne alkalma találkozni e nehézségekkel. Rövid lehetek azért is, mert a fiziognómus jelleméről szóló, hamarosan következő töredékben szintén előkerülnek majd ezek a kérdések; és végül rövid lehetek azért, mert a legtöbb nehézség többnyire egyetlen ponton alapszik: a megszámlálhatatlan arcvonás és karakterjegy leírhatatlan árnyalatain – avagy azon, hogy bizonyos érzéseket és megfigyeléseket lehetetlen megragadni, kifejezni és elemezni.

Semmi sem lehet bizonyosabb annál, mint hogy a legapróbb, a gyakorlatlan szemek sokasága által talán észre sem vett különbségek gyakran a legkülönbözőbb jellemeket jelzik. Ennek a munkának szinte minden oldalán lesz rá alkalom, hogy ezt belássuk. Elég egy apró görbület vagy szeglet, épp csak egy hajszálnyi hosszabbodás vagy rövidülés, a legcsekélyebb elmozdulás vagy elhajlás – milyen feltűnően megváltozhat egy arc, a jellem lenyomata mindezek által! Ha valaki erről rögvest meg akar győződni a saját szemével is, lerajzolhatja árnyékkép alapján ugyanazt az arcot négyszer-hatszor a lehető legpontosabban, majd összehasonlíthatja egymással a szilvetteket, miután – szintén a lehető legnagyobb ügyességgel – le lettek kicsinyítve.

Látható tehát, mennyire megnehezíti, sőt lehetetlenné teszi a precizitást, hogy ugyanazon arc elkerülhetetlenül különböző formákat ölt még a legegyszerűbb utánczó művészetben is. És az is látható, hogy a fentebb felsorolt okok miatt milyen fontos ez a precizitás a fiziognomika esetében.

Ó, milyen gyakran van a jellem székhelye úgy elrejtve, eltakarva és elleplezve, hogy az arcnak csak bizonyos, ritka helyzeteiben vehetjük észre! És ez az észrevehetőség újra eltűnik, amint megtette ránk a kellő hatást; ha pedig ez is megtörtént, könnyen előfordulhat, hogy a vonás csak nehezen lesz megragadható, ecsettel, pláne vésővel vagy szavakkal visszaadni pedig teljesen lehetetlen lesz.

Ez gyakran még a legszívósabb és bizonyos értelemben legmeghatározóbb és legmegbízhatóbb karakterjegyekkel is megtörténhet. Számtalan ilyen van, amelyeket nem lehet sem leírni, sem utánozni, nagyon sokukat pedig még a képzelőerő segítségével sem lehet megragadni. Inkább érezzük őket, semmint látjuk. Ki fogja leírni vagy lerajzolni a halványan világító, a melegítő fénysugarat? Ki az, aki egyáltalán látja? És ki tudja ábrázolni például a szerelem pillantását, a jóakaratot sugárzó szem szelíd remegését, ki a vágyakozás és a remény fényét vagy homályát, és ki az önzetlen, nyugodt gyengédség finom vonásait? Ki képes arra, hogy szavakba vagy képekbe foglalja a lélek benső, hatalmas, alázatba és szelídségbe burkolt sürgetését, amely arra irányul, hogy jótékony hatást fejtessen ki önmaga körül, hogy csökkentse a nyomorúságot és növelje az örömet mind az itteni világban, mind a túlvilágon? Vagy ki tudná ábrázolni mindazokat az egyetlen pillantásban összegződő titkos ösztönöket és erőket, amelyek az igazság védelmezőjét vagy ellenségét, a megmentő emberbarátot vagy a ravasz antipatriótát mozgatják? Ki tudja megragadni a zseni folyamatosan fel-alá járó, mindent átfogó, mélyre hatoló tekintetének villanását, amely messzire elérve és sebesen világít meg, vakít el, készlet remegésre mindent önmaga körül, és sötét éjszakát hagy maga után? Ki tudná tehát mindezeket a jelenségeket leírni vagy lerajzolni? Ki tudná a tüzet szénnel, a fényt ceruzával ábrázolni, földdel és olajjal megjeleníteni az életet?

Ugyanúgy van a fiziognómiával is, mint az emberi ízlés minden más tárgyával, a legnyilvánvalóbbtól a legszemlembbig, bizonyos ételek kedvelésétől egészen odáig, hogy kedvünket leljük az isteni igazságban: az ember érezheti ugyan, de megmagyarázni nem tudja. Minden organikus szervezet magva egy önmagában láthatatlan erő. Ez a lélek. E megismerhetetlen éltető erő nélkül minden halott, és semminek sincs jelentése, ereje vagy hatása. Ám a lelket a világ nem látja és nem ismeri. Ó, micsoda igazság ez, bármily formában fogalmazzák is meg, hűvösen vagy nagy hévvel, paragrafusokban vagy szónoklatokban; micsoda igazság ez, amely a mi hatalmas Urunk személyének, tanítványainak és evangéliumának legmagasztosabb isteni lelkére éppúgy érvényes, mint a legközönségesebb tárgy lelkére: a világ nem látja és nem ismeri. Ez a legáltalánosabb dolog, ami elmondható. Emberek tömegei gyönyörködnek és töltekeznek értelem nélküli szavakkal, erő nélküli külsőségekkel, lélek nélküli testtel, szellemi lényeg nélküli alakkal és formával (ami tulajdonképpen maga a bálványimádás, ugyanúgy, ahogyan a rajongás tulajdonképpen a test nélküli szellemiség iránt érzett szerelem). De a legáltalánosabb igazság ettől még mindig ugyanaz, amit tudomásul sem vesznek, vagy csupán egy-két alkalomszerű esetre korlátoznak mindazok a betűrágók, akik soha nem lesznek képesek felemelkedni az isteni beszéd nagy és egyetemes értel-

méhez – noha ez az igazság az egész természet és minden kinyilatkoztatás kulcsa, minden tudás lelke, minden titkok titka, minden kinyilatkoztatások kinyilatkoztatása, mely szerint: a lélek tesz élővé mindent, a hús semmit sem ér.

Mivel ebből az következik (és ki tagadhatná ezt?), hogy a hús a benne élő lélektől nyeri minden értékét; és mivel a fiziognómus egyedül ezt, a lelket keresi, ezt kívánja megismerni, felkutatni, megérezni, szóra bírni és leírni, képzelhetjük, milyen nehéz az előtte álló feladat, hogy képekbe és szavakba foglalja azt, ami a legfinomabb, legkiválóbb, legszellemibb; ráadásul olyan emberek számára kívánja képekbe és szavakba foglalni, akik gyakran szem és fül nélkül édegelnek a világban. Arról nem is beszélve, hogy a képek és szavak alapjában véve szintén nem állnak másból, mint durva húsból és lélekből.

Amiről itt szó van, valószínűleg kevés olvasó számára lesz érthető és világos; azon kevesek azonban, akik megértik, sok elgondolkodtatót találhatnak benne.

De megint elkalandoztunk.

Számtalan olyan körülmény van, amelynek hatására egy arc helytelenül mutatkozhat meg: több ezer véletlen lehetséges, legyenek bár kisebbek vagy nagyobbak, fizikaiak vagy morálisak; ott vannak a titkos találkozások, a változások, a szenvedélyek, gyakran mutathat minket máshogy pusztán a ruha, a testhelyzet, a fény-árnyék viszony vagy sokféle kényelmetlenség is – mindezek tehát helytelenül mutathatnak meg egy arcot, jobban mondván: félrevezethetnek, hogy hamis ítéletet hozzunk az arc és a jellem igazi természetéről; arra csábíthatnak, ó, még hozzá milyen könnyen!, hogy figyelmen kívül hagyjuk a jellem lényegét, és pusztán valami véletlenszerűséget tegyünk meg ítéletünk fő alapjává.

A legbölcsebb ember, ha unatkozik, éppen ugyanúgy néz ki, mint egy ostoba – mondja Zimmermann,² és igaza is lehet, ha figyelmét pusztán az arc mozgékony és izmokból álló részeinek aktuális helyzetére irányítja.

És hogy számtalan példa közül az egyik legjellemzőbbet hozzam fel: milyen döbbenetesen meg tudnak változtatni egy arcot a himlőhelyek, akár egy egész életre; eltorzítják, összekuszálják és felismerhetetlenné teszik a legfinomabb, a leginkább meghatározó vonásokat!

Azokról a nehézségekről, amelyekkel a színlelés finom művészete a leggyakorlottabb megfigyelőt is körülveszi, nem kívánok most semmit mondani; egy másik töredék talán szentel majd neki pár szót.

De egyvalamit még nem szabad elhallgatnunk.

2 Pontosan: „Ein Mann von Verstand sieht ganz genau aus wie der größte Dummkopf, wenn man ihm Langeweile macht”. Johann Georg ZIMMERMANN, *Von der Einsamkeit*, Frankfurt und Leipzig, 1777, 11. (A ford.)

A fiziognómus, legyen bár a legkiválóbb, legerősebb, a leginkább filozófiai, akkor is csak ember; ami jelen esetben egyáltalán nem csak azt jelenti, hogy hibázik, mert másképp nem tehet, hanem azt is, hogy szükségszerűen elfogult – hogyan is lehetne olyan pártatlan, mint Isten?

Az ember a legtöbb esetben aligha képes elkerülni azt, hogy önmagán keresztül, szimpátiái vagy ellenérzései felől szemléljen és ítéljen meg mindent, amivel találkozik. Egy-egy fiziognómia, legtöbbször mellékes körülményekből vagy a véletlenből fakadóan, örömteli vagy bosszúságot okozó homályos emlékeket ébreszthet fel a kedélyben; a szeretet vagy a gyűlölet valamely korábbi tárgyá különféle benyomásokat hagyhat hátra a képzelőerőben – milyen könnyen, milyen szükségszerűen befolyásolhatják mindezek az ember megfigyeléseit és ítéleteit! És szükségszerűen mennyi nehézség származik ebből a fiziognomika terén – mindaddig, amíg a fiziognomikát emberek tanítják, és nem angyalok.

Megadunk tehát a fiziognomikában kétkedőknek mindent, amit csak akarnak – de azért mégiscsak abban reménykedünk, hogy a következőkben megoldódik majd jó néhány olyan nehézség, amelyek kezdetben reménytelennek tűnhettek az olvasó, de talán még a szerző számára is.

Nem zárhatom le ezt a töredéket anélkül, hogy ne szabadulnék meg a teher-től, amely a szívemet nyomja, és amelyből valamennyit már talán értésre is adtam.

Ez pedig a következő: hogy sok gyenge képességű és filozófiában járatlan koponyát, akik életükben egyetlen megfigyelést sem tettek, és soha nem is fognak, írásom most egyszerűen arra indíthat, és talán még feljogosítva is fogják érezni magukat erre, hogy fiziognómusnak kiáltsák ki magukat!

Ó, hallja, akinek van füle!

Éppoly kevésbé lesztek fiziognómusok attól, hogy elolvassátok a könyvemet (ez még akkor is nonszensz lenne, ha a könyv tízszer alaposabb és százszor érthetőbb lenne is), mint ahogyan hiába reménykedtek abban, hogy nagy festők lesztek, csak azért, mert lemásoltátok Preißler rajzkönyvét³ és olvastátok Hagedorn festészetéről szóló írását;⁴ vagy ahogy nem lesztek nagy orvosok attól, hogy hallottátok már Boerhaavét;⁵ sem jelentős államférfiak, mert olvastátok Grotiust és Pufendorfot, és szinte kívülről tudjátok Montesquieu-t!

3 Johann Daniel Preißler (1666–1737), festő és rézmetsző, a nürnbergi festészeti akadémia vezetője 1707-től 1737-ig, munkája: *Die durch Theorie erfundene Practic, Oder Gründlich-verfasste Reguln deren man sich als einer Anleitung zu berühmter Künstler Zeichen-Wercken bestens bedienen kann*. Teil I–III. Nürnberg, 1721–25. (A ford.)

4 Christian Ludwig von Hagedorn (1712–1780), műtörténész és -gyűjtő, 1764-től a drezdai festészeti akadémia és galéria igazgatója. *Betrachtungen über die Mahlerey* című könyve széles körben ismert volt. (A ford.)

5 Herman Boerhaave (1668–1738), korának vezető holland orvosa. (A ford.)

4. kötet

Ötödik fejezet, kilencedik töredék
A szülők és a gyerekek közti hasonlóság

Fit quoque, ut interdum similes existere avorum
Possint et referant proavorum saepe figuras,
Propterea, quia multimodis primordia multis
Mixta suo celant in corpore saepe parentes
Quae patribus patres tradunt a stirpe profecta,
Inde venus varias producit scite figuras,
Majorumque refert vultus, vocesque, comasque,
Quandoquidem nihilo magis haec de semine certo
Fiunt, quam facies et corpora, membraque nobis.⁶

Lucretius

Számtalanszor megállapíthattuk már, hogy a szülők és a gyerekek közt szem-
betűnő a hasonlóság.

A családi fiziognómia létezése éppoly tagadhatatlan, mint a nemzeti fiziog-
nómiáé; kétségbe vonni olyan lenne, mint tagadni a napot az égen, teljes értel-
mezésére törekedni viszont ahhoz hasonló, mint megmagyarázni a létezés meg-
fejthetetlen titkát. Amennyire szembetűnő és mindennapi a tapasztalat, hogy a
gyerekek hasonlítanak a szüleikre, olyan keveset tudunk egyelőre arról, hogy egy-
egy családban a hasonló jellemvonások milyen viszonyban állnak az arcvonások
hasonlóságaival – tudtommal még senki nem folytatott módszeres vizsgálatokat
ebben a kérdésben; és be kell vallanom, hogy én magam is kevés formális és kö-
vetkezetesen végigvitt megfigyelést végeztem. Azt a keveset, amit ezek alapján el-
mondhatok a tárgyról, a továbbiakban fejtem ki.

Amelyik családban az apa buta, az anya viszont nagyon okos, a legtöbb gyerek
kivételesen okos lesz.

- 6 Néha a megszülető gyermek nagyapákra hasonlít,
Sőt még régibb ősök alakját is felidézi.
Mert a szülők testében a rengeteg ősi elem sok
Módon rejtőzik s sokképpen van keveredve,
Melyek a törzstől kezdve apáról szállnak apára.
Így jön létre a formák sok fajtája Venustól,
S így szüli újra az ősök hangját vagy haja színét.
Minthogy ezek szintén bizonyos magvakból erednek,
Mint alakunk, testünk, vagy akármely része a testnek.

(Titus Lucretius Carus, *A természetről*, 1194–1202, Tóth Béla fordítása. – *A ford.*)

Ahol az apa igazán jó ember, ott többnyire a gyerekekben is meglesz a jóra való hajlam, vagy legalábbis jóindulatúak lesznek.

A fiúk, úgy tűnik, főleg a morális jóságot öröklik a jó apától, az okos anyától pedig az intellektuális erényeket. A lányok leginkább az anya kiváló jellemét öröklik.

Ha nyomára akarunk bukkanni a szülők és a gyerekek közti hasonlóságoknak, közvetlenül a születés után, egy-két órával később kell vizsgálódnunk. Ekkor figyelhető meg a legkönnyebben, mire hasonlít a gyerek alapvető vonásaiban. Ez az első, eredendően igaz hasonlóság ezt követően jellemzően elveszik, és csak sok év múltán, gyakran csak a halál után válik újra láthatóvá.

Ha az évek előrehaladtával a gyerekek szemmel láthatóan és kétségbevonhatatlanul egyre jobban hasonlítanak a szüleikre mind alakjukban, mind arcformájukban, akkor biztosak lehetünk abban is, hogy a jellemük is egyre hasonlóbba válik a szülőkéhez. Noha gyakran tűnhet úgy, hogy a gyerekek jellege teljesen más, mint a szülőké, akikre hasonlítanak, mégiscsak azt látjuk, hogy ez a különbség inkább külső körülmények és eltérések hatására jön létre, és rendkívül nagymértékűnek kell lennie ahhoz, hogy a külső hasonlóság ne kerekedjen felül rajta előbb-utóbb.

A karakteres vonásokkal bíró apától származik, úgy vélem, a csontok és az izmok szilárdsága és fajtája (nem mondom, hogy az alakja, hanem a fajtája), a karakteres vonásokkal bíró anyától pedig az idegfajták és az arcforma – hacsak az anya képzelete és szeretete nem ivódott bele túl erősen a férfi arcba.

Bizonyos gyerekarcok még nem nyerték el végső formájukat, mintha még nem tudtak volna dönteni, hogy az apjukra vagy anyjukra hasonlítsanak inkább. A döntésben nagy szerepet játszanak a külső körülmények, különösen az meghatározó, hogy a gyerek az apától vagy az anyától kap-e nagyobb szeretetet, az apával vagy az anyával érintkezik-e többet.

Olykor az is előfordul, hogy a gyerekek kezdetben az apával mutatnak rendkívüli hasonlóságot, majd az idő múlásával ezt a hasonlóságot elvesztik, és az anya képére alakulnak át.

Nem vállalkozom arra, hogy az ezen a téren fellelhető sajátos jelenségeknek a legcsekélyebb hányadára is magyarázatot adjak, az azonban, hogy a csodálkozást keltő és ritka eseteket visszavezesse ismert, akár megmagyarázhatatlan esetekre, még a legszerényebb filozófia számára is megengedett – sőt, vélekedésem szerint ez az egyetlen, amit a filozófia megtehet, és meg is kell tennie.

Azt bizonyosan tudjuk, hogy az anyajegyek és az egyéb hasonló képződmények, amelyekből igen sok van, nem az apától, hanem az anya képzelőerejéből származnak – sőt még azt is tudjuk, hogy a gyerekek csak akkor mutatnak igazán nagy hasonlóságot az apával, ha az anya élénk képzelőereje összekapcsolódik a férjéhez fűződő szeretettel vagy a tőle való félelemmel; az apától tehát, úgy tűnik, tulajdonképpen inkább az életerő anyaga és mennyisége származik, az anya képzelőerejéből ered viszont az érzékenység, ez határozza meg az idegek fajtáit és formáit, valamint az arc kifejezéseit.

Előfordulhat, hogy az anya képzelőereje egy bizonyos döntő pillanatban az apa képeről hirtelen áttér a saját képére; ez magyarázhatja azt, hogy a gyerek először az apára, később viszont már az anyára hasonlít.

Bizonyos arcformák és arcvonások hosszú időn keresztül újra és újra öröklődnek, mások viszont hamar eltűnnek. Nem a legszebb és a legcsúnyább arcok – itt most nem az arcformákra gondolok, hanem az általánosságban szépek vagy csúnyának tartott arcokra –, de nem is a középszerűek és jelentéktelenek öröklődnek tovább a legkönnyebben, hanem a jellegzetesen nagy vagy kicsi formák, amelyek gyakran nagyon tartósak is bizonyulnak.

A legkisebb orrú szülőknek lesznek a legnagyobb és legfeltűnőbb orrú gyerekeik. Fordítva viszont ritkán van így. Ha egy apának vagy anyának nagyon markáns, vagyis erős csontozatú orra van, azt a gyerekek közül legalább egy bizonyosan örökölni fogja, így a nagy orr a későbbiekben nehezen lesz kiirtható a családból, főleg, ha anyai ágon öröklődik; lehetséges ugyan, hogy sok éven át rejtve marad, de előbb-utóbb szükségszerűen előbukkan, és ekkor megmutatkozik az ősoktól származó hasonlóság, a legészrevehetőbben egy-két nappal a halál után.

Ha az anyának különösen élénk a tekintete, akkor majdnem biztosak lehetünk abban, hogy ezt a legtöbb gyerek is örökölni fogja tőle, mert az anya semmi be nem képzeli és tükrözi bele önmagát olyan szerelemmel, mint a saját szemébe. A szemnek mind a mai napig sokkal általánosabban tulajdonítunk fiziognómiai értelmet, mint az orrnak vagy a többi arcformának. Ha a nők egyszer elszánnák magukat arra, hogy tanulmányozzák az orr, az arcformák, illetve a saját szemük fiziognomikáját, várhatóan arra jutnának, hogy ez utóbbi éppolyan szembetűnően öröklődhet, mint az előbbiek.

A rövid, ívelt homlok könnyen öröklődik, de nem tartósan, vagyis itt is érvényes lehet a mondás: quod cito fit, cito perit.⁷

⁷ Ami gyorsan kész, gyorsan vész. – *A ford.*

Bizonyos és egyúttal megmagyarázhatatlan, hogy a legtermékenyebb emberek jellegzetes fiziognómiái rájuk hasonlító utódok híján néha teljes mértékben eltűnnek; ugyanilyen bizonyos és megmagyarázhatatlan, hogy mások viszont nem halnak ki soha.

Nem kevésbé különös az sem, hogy egy-egy jellegzetes apai vagy anyai fiziognómia a közvetlen gyerekeiknél olykor teljesen eltűnik, a gyerekek gyerekeiben viszont újra felbukkan.

Hogy e vonatkozásban milyen mérhetetlenül sok múlik az anya képzelőerőjén, az abból is igazolható, hogy az anyák második házasságból született gyerekei néha meglepő hasonlóságot mutatnak az első férjjel, legalábbis arckifejezéseikben. Az olaszok csapongó képzelete még ennél is messzebbre, nyilvánvalóan túl messzire szárnyal, amikor arról a gyerekről, aki rendkívüli mértékben hasonlít az anya férjére, azt feltételezik, hogy házasságon kívül fogant, hiszen, állítják, az anyák képzeletében egy ilyen gyalázatos vétség elkövetése közben élénken él férjük és esetleges közbelépésének képe. De ha ennek a félelemnek tényleg ekkora lenne a hatása, akkor az így fogant gyerekeken nemcsak anyjuk férjének arcvonásai jelennének meg, hanem egyúttal a haraggal és bosszúval telt arckifejezés is, amely nélkül a házasságtörő asszony nem tudja elképzelni a férj közbelépését, mert amitől voltaképpen fél, az ez az arckifejezés – és nem maga a férj.

A házasságon kívül született gyerekek általában sokkal jobban hasonlítanak az egyik szülőre, mint a házasságban születettek.

Minél nagyobb a szülők keblében élő szeretet, minél több a tiszta, hű és gyengéd szívélyesség, minél nagyobb mértékű kölcsönös apai és anyai szeretet olvad egybe könnyedén és természetesen (amely kölcsönös szeretet és vonzódás megint csak feltételez bizonyos fokú képzelőerőt és képekre való fogékonyságot), annál inkább úgy tűnik majd, mintha a gyerek arcát a szülők arcvonásai közösen formálták volna.

A temperamentumok közül egyik sem öröklődik olyan könnyen tovább, mint a szangvinikus – és vele együtt a könnyelműség. Ahol a könnyelműség a családban egyszer már gyökeret vert, ott sok munkára és kínlásra, sok böjt-re és imádkozásra van szükség, míg újra eltűnik.

Az apa melankolikus temperamentuma könnyen öröklődik, még hozzá éppen az anya természetes aggodalmán keresztül, hogy öröklődni fog – pontosabban csak akkor öröklődik könnyen, ha az erős félelem hirtelen keríti hatalmába az anyát egy döntő pillanatban. Ha azonban a félelem tartósabb és racionálisabb, már nem öröklődik olyan könnyen a melankolikusság. Hasonlóképpen: azok az anyák, akik a legjobban rettegnek, szinte a terhességük egész ideje alatt, hogy mé-

hük gyümölcse csúf és torzszülött lesz (mert mindenféle olyan dolgot idéznek fel emlékeikben, amelyek iszonyatot váltottak ki belőlük korábban), többnyire tökéletesen arányos külsejű és minden csúfságtól mentes gyerekeket hoznak a világra; mert noha félelmük valóságos volt, mégiscsak mesterségesen keltették, és nem egy hirtelen megjelenő, iszonyatot ébresztő alak villámszerű hatása érvényesült.

Ha a kolerikus temperamentum egyszerre mindkét szülő révén hevesen be- dolgozza magát egy családba, akár évszázadok is eltelhetnek, mire újra mérséklődik. A flegmatikus vérmérséklet ellenben nem öröklődik olyan könnyen, még akkor sem, ha az apa és az anya is flegmatikus: vannak ugyanis az életben bizonyos pillanatok, amikor a flegmatikus teljes erővel és teljes szívvel cselekszik, éppen azért, mert ez nagyon ritkán fordul elő; ezeknek a pillanatoknak pedig megvan- nak, és meg is kell, hogy legyenek a következményei. Semmi más nem tűnik azon- ban olyan könnyen öröklődőnek, mint az iparkodás és a szorgalom, amennyiben ezek a tulajdonságok az organizáción és a változások előidézésének szükségletén alapulnak. Hosszú időnek kell eltelnie, amíg egy szorgalmas és iparkodó házaspárnak, amely számára nemcsak a táplálék, hanem az iparkodás maga is szükség- let, nem marad már egyetlen szorgos leszármazottja sem, annál is inkább, mivel a legszorgosabb anyák egyúttal a legtermékenyebbek is.

Pálfy Eszter és Szolnoki Anna fordítása